

بررسی چگونگی کاربست الگوی باغ ایرانی به مثابه فضای عمومی شهری راهکاری جهت احیای باغ ایرانی با کاربرد تکنیک فرآیند تحلیل سلسله‌مراتبی AHP

An analytical Review for Usage of Persian Garden Pattern as Urban Public Space
A Mechanism for Reviving the Persian Garden Using Analytic Hierarchy Process
(AHP) Technique

■ اکرم حسینی^۱، اکرم محمدزاده^۲

چکیده

در دهه‌های اخیر توسعه عمودی شهرها ناشی از محدودیت زمین شهری و به تبع آن کمبود فضاهای باز و سبز کافی در شهرها در کنار تغییرات حاصل شده در ساختار اجتماعی کشور سبب توجه برنامه‌ریزان و طراحان شهری به تأمین فضای سبز و فضای عمومی مورد نیاز شهرها گردید. به‌عنوان راه‌حلی شتاب‌زده، الگوی پارک‌های غربی با تصور پاسخگویی به هر سه نیاز، به‌عنوان الگوی غالب طراحی فضاهای سبز عمومی شهری مورد استفاده قرار گرفت. در این شتاب، باغ ایرانی که همواره در طول تاریخ ایران به‌عنوان الگوی رایج منظرسازی مورد استفاده قرار می‌گرفته و پژوهش‌های بسیاری در ابعاد گوناگون زیبایی‌شناختی، روان‌شناسی، معنایی و پایداری آن‌ها انجام گردیده است، زیر سایه پارک‌های غربی قرار گرفت. تحقیق پیش رو با هدف پاسخگویی به این سؤال مطرح می‌شود که چگونه می‌توان از الگوی باغ ایرانی به‌جای پارک‌های غربی جهت تأمین فضاهای سبز عمومی شهری استفاده نمود؟ این هدف با بررسی ویژگی‌ها و معیارهای فضاهای عمومی و مقایسه تطبیقی آن‌ها با خصوصیات کالبدی و فعالیتی باغ ایرانی محقق خواهد شد. تحقیق در گام نخست به‌شیوه تحلیلی به بررسی میزان پاسخگویی الگوی پارک‌های غربی به شرایط اجتماعی، اقتصادی و اقلیمی ایران خواهد پرداخت. سپس به‌دلیل نیاز به بررسی علمی قابلیت کاربست ویژگی‌های فضاهای شهری در باغ ایرانی از تکنیک فرآیند تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP) استفاده خواهد شد. نتیجه آنکه الگوی باغ ایرانی، با پذیرش تغییرات کالبدی و فعالیت‌های اجتماعی متناسب آن، می‌تواند جایگزین مناسبی برای پارک‌های غربی به‌عنوان فضای سبز عمومی شهری باشد تا از این طریق هم به اهداف فضاهای عمومی شهری پاسخ داده شود و هم با اعطای کارکرد و فعالیت مجدد به الگوی باغ‌های ایرانی گامی درخور جهت معاصر سازی و احیای آن برداشته شود.

واژه‌های کلیدی: الگوی باغ ایرانی، الگوی پارک، فضای عمومی شهری، معاصر سازی.

مقدمه

بناهای تاریخی در دورهٔ حیات خود به‌واسطهٔ کاربردشان در زندگی مردم در عالی‌ترین مرتبه پاسخ‌دهی به آنچه از بودنشان انتظار می‌رفت، نائل می‌آمدند. آن دسته از این بناها که با تغییر نحوهٔ زندگی، کارکرد خود را از دست دادند، متروک و در بهترین حالت مستندسازی شده و مورد حفاظت کالبدی قرار می‌گیرند، در صورتی که تجدید بنای آثار تاریخی با امکان بازگرداندن متناسب‌ترین فعالیت رایج در زندگی معاصر به بناهای تاریخی، سبب پایداری بنا و یا الگوی آن خواهد شد. تجدید بنا شامل مجموعه اقداماتی متنوع و تکمیلی است که برای بازگرداندن حیات مجدد به بنا صورت می‌پذیرد. این اقدامات که در سازمان کالبدی-فضایی صورت پذیرفته، سبب حذف یا اضافه نمودن بخش‌هایی از بنا یا مجموعه شده، بی‌آنکه به هیبت آن خدش‌های وارد شود (Habibi & Maghsoudi, 2011, 20).

معاصر سازی بناهای تاریخی دارای الزامات خاصی است. نکته مهم تشخیص قابلیت هر بنای تاریخی جهت فعالیتی است که برای آن بنا برنامه‌ریزی شده است. در صورت عدم رعایت این الزامات، معاصر سازی به اهداف خود دست پیدا نخواهد کرد. باغ‌های تاریخی ایران نیز که در سال ۱۳۹۰ توسط یونسکو در فهرست میراث جهانی به ثبت رسیده (Ahmadi, 2013, 36-37)، از جمله همین میراث تاریخی است. به استثنای مطالعات ارزشمند و برنامه‌های حفاظت کالبدی، هیچ‌گونه برنامه‌ای جهت معاصر سازی الگوی باغ ایرانی وجود ندارد. در نتیجه پایداری بنا با آسیب مواجه می‌گردد. با هدف دستیابی به مناسب‌ترین فعالیت جهت کاربست الگوی باغ‌های تاریخی ایران در راستای معاصر سازی آن‌ها، در این مقاله قابلیت تطبیق باغ‌های تاریخی ایران به‌عنوان فضای عمومی شهری امکان‌سنجی می‌گردد.

روش تحقیق

در تحقیق پیش رو با هدف پاسخگویی به سؤالات مطرح شده، از مدل مفهومی مندرج در شکل ۱ استفاده شده است.

شکل ۱. مدل مفهومی روش تحقیق (مأخذ: نگارندگان)

جهت بررسی میزان تطبیق‌پذیری الگوی باغ ایرانی به‌عنوان فضای عمومی شهری از فرآیند تحلیل سلسله‌مراتبی^۲ (AHP) که یکی از معتبرترین روش‌های تصمیم‌گیری چندشاخه است،^۳ کمک گرفته شد (Ghodsipour, 2002, 5). روش AHP، روشی است منعطف، ساده و قوی که تصمیم‌گیری را در شرایطی که معیارهای^۴ تصمیم‌گیری متضاد، انتخاب بین گزینه‌ها^۵ را با مشکل مواجه می‌کند، آسان می‌کند (Zebardast, 2001, 20). این فرآیند عموماً از مراحل سه‌گانه (۱) ایجاد درخت سلسله‌مراتب؛ (۲) مقایسه دوتایی؛ (۳) تعیین امتیاز نهایی گزینه‌ها و بالاخره سازگاری قضاوت‌ها تشکیل می‌شود (Asgharpour, 1998, 299-316). یکی از مزیت‌های این روش،^۶ امکان بررسی سازگاری در قضاوت‌های انجام شده، برای تعیین ضریب اهمیت معیارها و زیرمعیارهاست^۷ که این کار از طریق محاسبه ضریب ناسازگاری^۸ (I.R.) انجام می‌شود. این معیار باید از ۰.۱ کمتر باشد. چنانچه این ضریب کوچک‌تر یا مساوی ۰.۱ باشد، سازگاری در قضاوت‌ها مورد قبول است و گرنه باید در آن‌ها تجدید نظر شود^۹ (Zebardast, 2001, 19).

تعاریف واژگان کلیدی

فضاهای سبز عمومی گستره‌های سبزی هستند که بازدهی اجتماعی دارند و عموم مردم از آن‌ها در گذران اوقات فراغت، تفریح و مصاحبت با دوستان و گردهمایی‌های اجتماعی و فرهنگی و مانند آن استفاده می‌کنند و برای این منظور طراحی و تجهیز می‌شوند (Saeednia, 2004, 6).

- پارک کلمه‌ای فرانسوی است که وارد زبان فارسی شده است. به معنی باغ وسیع پردرخت که برای گردش و جز آن استفاده می‌شود؛ مانند پارک مخبرالدوله، پارک امین‌الدوله (Dehkhoda, 1994). فرهنگ آکسفورد پارک را قطعه زمینی بزرگ و آرایش یافته برای استفاده تفریح‌گامی می‌داند که محصور و عموماً با درختزار و چمن پوشیده است (Oxford advanced learner's dictionary, 2000).

- پارک شهری بخشی از فضاهای سبز عمومی شهر است که علاوه بر دارا بودن جنبه‌های تفریحی و فرهنگی و زیست‌محیطی، جنبه خدمات‌دهی به مناطق مختلف شهر را نیز دارد (Management and Planning Organization of Iran, 2001).

- باغ بستان، روضه، گلستان، محوطه‌ای که نوعاً محصور است و در آن گل و ریاحین و اشجار مثمر و سبزی‌آلات و جز آن غرس و زراعت می‌کنند (Dehkhoda, 1994).

- فضای عمومی^{۱۰} فضایی است که افراد و گروه‌های مختلف اجتماعی در آن سپیم‌اند، این فضاها محل تبادل افکار و اطلاعات و مکانی برای شکل‌گیری شبکه‌های اجتماعی هستند. چنین فضاهایی بیش از آنکه تنها یک فضا باشند یک تجربه‌اند (Hajer, 2001).

- فضای شهری^{۱۱} فضایی است که به همه مردم اجازه می‌دهد که به آن دسترسی داشته باشند و در آن فعالیت کنند. در این

فضا فرصت آن وجود دارد که برخی مرزهای اجتماعی شکسته شوند و برخوردهای از پیش تعیین نیافته به‌وقوع بپیوندند و افراد در یک محیط اجتماعی جدید با هم اختلاط یابند (Lynch, 1972).

پیشینه تحقیق

تحقیقات گسترده‌ای در مورد باغ‌های ایرانی انجام شده است. رویکرد این تحقیقات کاملاً متفاوت و متنوع و بر اساس نگرش محقق به موضوع باغ است. غالب این تحقیقات به‌درستی ویژگی‌های باغ ایرانی را به‌عنوان نوعی از فضاسازی که برگرفته از اندیشه فلسفی-مذهبی شرقی و مخصوص ایران است، مورد تبیین و تحلیل قرار می‌دهند. در رویکردی دیگر، به تأثیرات اقلیمی-زیست محیطی باغ پرداخته شده و بعضی آن را در حوزه فرهنگی مانند ایجاد حس خلوت، ایجاد حوزه‌های معنایی مورد بررسی قرار داده‌اند. این مطالعات به‌لحاظ هویت‌بخشی به باغ ایرانی بسیار ارزنده هستند. با این حال به‌جز نوشتارهای پراکنده، تحقیقاتی مستند و برنامه‌دهی‌شده با هدف پیوند باغ ایرانی با زندگی و کالبد جدید انجام نشده است. این تحقیق بر آن است با استفاده از روش علمی- با کاربرد تکنیک فرآیند تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP)- بررسی میزان تطبیق‌پذیری الگوی باغ ایرانی را به‌عنوان فضای عمومی شهری مورد مطالعه قرار دهد.

عرصه طراحی پارک

خانه‌های ایرانی چه در دوره قاجار که خانواده‌ها به‌صورت گسترده زندگی می‌کردند و چه بعد از دوره پهلوی که به‌صورت هسته‌ای تغییر شکل دادند، از امکان داشتن حیاط برخوردار بودند. حیاط ضمن اینکه فضای سبز مورد نیاز اعضای خانواده را تأمین می‌کرد، محل مناسبی جهت تجمع اهالی به‌خصوص کودکان و سالمندان بود.

پس از تحولات ایران در نیم‌قرن اخیر که منجر به رشد شتابان شهرنشینی و متعاقباً کمبود زمین شهری برای پوشش این جمعیت جدید شد، امکان وجود حیاط در واحدهای مسکونی به‌صورت اختصاصی از بین رفت. حیاط آپارتمان‌ها یا مجتمع‌های مسکونی نیز به‌دلیل ضوابط توده‌گذاری در زمین‌های شهری؛ در صورت قرارگیری زمین در شمال معبر، دسترسی سواره و پیاده به واحد را تأمین می‌کرد و در صورت قرارگیری زمین در جنوب معبر، به‌عنوان حیاط پشتی و غالباً در دسترس یکی از واحدها قرار می‌گرفت و بقیه ساکنان از دسترسی به حیاط محروم می‌شدند. متعاقباً موضوع کمبود فضای سبز در واحدهای مسکونی به‌عنوان مشکل مطرح گردید. برنامه‌ریزی شهری راه‌حل را تأمین سرانه فضای سبز در خارج از واحدهای مسکونی، در شهر و به‌صورت گروهی دید. از طرفی دیگر، تراکم همین شهرهای رشد یافته، سبب لزوم پیش‌بینی فضاهای باز در شهر گشت تا امکان تعادل قسمت‌های پر و خالی شهر به‌منظور حفظ سلامت شهر و شهروندان به‌لحاظ زیست‌محیطی تأمین گردد.

در دیگر سو، نظریه‌های جدید شهرسازی با هدف رسیدن به پایداری اجتماعی و ممانعت از جدایی‌گزینی انسانی، توصیه به برنامه‌ریزی فضاهای عمومی در شهرها جهت برقراری تعاملات اجتماعی بین مردمی را داشتند که در همین واحدهای شخصی تحت عنوان خانه، تفکیک شده بودند.

هر سه مشکل ایجاد سرانه فضای سبز، ایجاد فضای باز کافی در شهر و همچنین ایجاد فضاهای عمومی شهری، می‌توانست در یک فضا دیده شود. فضای سبز مناسب علاوه بر اینکه به‌عنوان فضای باز نیز عمل می‌نمود؛ بر اساس مطالعات انجام‌شده، می‌توانست به‌عنوان فضای عمومی شهری نیز عمل نماید؛ بنابراین پاسخ روشن بود. برنامه‌ریزان و طراحان شهری باید بر اساس سرانه‌های موجود^{۱۲} به‌جانمایی محدوده‌هایی در شهر جهت احداث فضای سبز پردازند.

گام بعد طراحی محدوده‌های ذکر شده بود، به‌گونه‌ای که افراد را راغب به استفاده از آن به‌عنوان فضای سبز کرده و تمایل به برقراری ارتباطات را نیز ایجاد کند. گزینه انتخابی برای طراحی، استفاده از الگوی پارک بود. در شهرها محدوده‌های معینی به پارک‌ها اختصاص داده شدند. الگوی پارک‌ها به سرعت و در همه شهرها تکرار شد. هم‌اکنون می‌توان در هر شهر ایران با هر نوع خصوصیت و ویژگی پارک‌های فراوانی را مشاهده کرد.

صرف‌نظر از اینکه آیا پارک‌ها پاسخگویی مناسبی به این سه خواسته داشته‌اند یا خیر؛ سؤال مهم این است چرا با وجود اینکه در ایران از ایام باستان باغ و باغ‌سازی رواج داشته و الگوی باغ ایرانی به‌عنوان یکی از شاخصه‌های فرهنگی ملت ایران، حتی در فهرست میراث جهانی نیز به ثبت رسیده، به‌جای استفاده از این الگو که سبب احیای آن می‌گردد، از الگوهای رایج در پارک‌سازی غربی استفاده می‌شود.

موضوع را می‌توان در قالب دو سؤال عمده مطرح نمود:

- ۱- آیا الگوی پارک‌های غربی، الگوی مناسب کشور ما با شرایط خاص فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و... است یا خیر؟
  - ۲- آیا الگوی باغ‌های ایرانی می‌تواند جایگزین مناسبی برای الگوی پارک‌های غربی باشد تا ضمن آنکه نیازهای سه‌گانه فوق را تأمین کند، عدم تناسبی- در صورت منفی بودن پاسخ سؤال اول- که پارک‌ها ایجاد می‌کنند را برطرف کند.
- در صورت مثبت بودن پاسخ سؤال دوم می‌توان به‌جای استفاده از الگوی پارک‌های غربی، از الگوی باغ‌های ایرانی استفاده کرد تا علاوه‌بر اینکه پاسخگویی فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و... مناسبی به نیازهای سه‌گانه مذکور باشد، الگوی باغ ایرانی نیز احیا گردد. همان‌گونه که ذکر شد، پارک‌ها هدف‌های سه‌گانه باز بودن، سبز بودن و فضای شهری بودن را پوشش می‌دهند. ناگفته پیداست باغ‌های ایرانی می‌توانند دو مورد اول را پوشش دهند. مطلبی که جهت این جایگزینی نیاز به بررسی دارد، سنجیدن امکان بودن باغ ایرانی به‌عنوان فضای شهری است. جهت پاسخگویی به این سؤال، لازم است ویژگی فضاهای شهری، مورد شناسایی قرار گیرد و سپس به بررسی میزان سازگاری باغ ایرانی با این ویژگی‌ها پرداخته شود. در صورتی که این سازگاری وجود داشته باشد، می‌توان آن را جایگزین الگوی پارک نمود. در غیر این‌صورت، سؤال مهم این است: آیا می‌توان تغییراتی در الگوی باغ ایرانی اعمال کرد تا

ضمن اینکه ماهیت آن دستخوش تغییر نشود، سازگاری لازم را به‌عنوان فضای شهری در خود ایجاد کند. نظریه‌های معاصر سازی بناهای تاریخی، با هدف احیای این بناها، پشتیبان این هدف هستند.

تحلیل ویژگی‌های کالبدی-فضایی الگوی طراحی پارک بر اساس عوامل فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی
به‌منظور پاسخ‌دهی به سؤال اول تحقیق، عواملی را که سبب این پندار می‌گردد که «الگوی پارک‌های غربی، الگوی مناسب کشور ما با شرایط خاص فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی نیست» به اختصار بیان می‌گردد.

عوامل فرهنگی - رفتاری

ملاک‌های ارزش‌گذاری در ذهن انسان شرقی، معیارهای معناگرا و مفهوم‌ساز هستند. حقایق و وقایع بی‌شماری در ماورای درک بشر، انسان را وامی‌دارند تا برای بیان مفاهیمی که فهم و توصیف کلامی آن‌ها مشکل است، نظام‌های گوناگونی را به‌عنوان نشانه و نماد ابداع کند. بنیاد تمام خصلت‌های تجربی و کیهان‌شناسی در تمدن ایرانی بر اساس باورهای فرهنگی است (Dadabeh, 2004, 32).

ساختار پلان و موقعیت باغ ایرانی در دوره قبل و بعد از اسلام در جهت تقدیس جهات اربعه و جنبه عرضها السموات؛ بنیادهای محیطی آن بر پایه نظام تقسیم آب و نظام کاشت و در نهایت به‌وسیله اجزای نظیر الگوی چهارباغ، فاصله مربعی اجزای جهت کاشت و باز بودن چشم‌انداز اصلی، به‌شکل مستطیل طراحی می‌گردید. همچنین از جریان باد به‌عنوان عنصر مقدسی که حکایت از سیالیت روح در غرف بهشتی دارد استفاده می‌گردید (Bemanian et al., 2009, 111). در باغ ایرانی هر یک از گیاهان به‌نوعی دارای نماد و نشانه خاص خود هستند. به‌عنوان مثال سرو مرگ و جنازه، چنار شکوه و تعلیم، سیب عشق، صلح و توافق، الوهیت و معرفت (Bemanian et al., 2009, 106).

در باغ ایرانی همانند معماری ایرانی هیچ چیز بی‌موردی وجود ندارد؛ آنچه مفید و لازم است زیبا عرضه می‌شود و جلوه‌ای از کمال دارد. باغ ایرانی با تمام این اوصاف اثر هنری زیبا، چندمنظوره و پرمعناست (Abulghasemi, 1995, 288)، باغ تا آنجا که امکان دارد ساده شکل می‌گیرد و ابهامی مادی در رابطه انسان و فضا باقی نمی‌گذارد (Mirfendereski, 2001, 10). لذا با وجود اینکه علت اصلی ساخت باغ در راستای لذت بوده و کلیه علت‌ها در مسیر این غایت قرار می‌گیرند، اما با گذشت زمان و با توجه به ویژگی معنادهی ایرانیان، هر یک از علت‌های مادی در جهت غایت معنایی که غایتی ثانویه است، قرار می‌گیرد، به‌طوری که عناصر و اجزای آن مانند آب و گیاهان جنبه نمادین و مقدس پیدا کرده و هندسه باغ به‌عنوان دیگر علت مادی نیز دارای جنبه‌های نمادین می‌گردد (Poormand & Keshtkar Ghalaee, 2011, 62). باغ مظهری از صورت مرکز‌گرای عالم صغیر یا باطن شده، فضا در حد مکان ساختمان و درخت در شکل محاط شده است. همچنان که در انسان نیز نفس که دربرگیرنده روح است، در جسم محاط می‌شود. میان شکل و سطح باید فضایی پاک، غرق آرامش و خالی از هر تنش و تفکرانگیز باشد. تعبیه حوض در این فضای آرام، مرکزی را همچون جبهی مثبت برای تخیل خلاقانه فراهم می‌آورد. بدین‌سان آفرینش عرضی آدمی به‌علت طولی می‌پیوندد و بازسازی بهشت تمامی می‌پذیرد (Ardalan & Bakhtiar, 2000, 68).

پارک‌های غربی، قابلیت تداعی این مفاهیم را ندارند. به‌عنوان مثال در الگوی رایج پارک، راه‌ها فاقد هدف غایی و مقصود مشخص؛ امکان دیده شدن و بی‌مرز بودن به‌جای درون‌گرایی؛ طبیعت‌گرایی یا طبیعت‌گریزی به‌جای تعامل با طبیعت؛ همگی نوعی مغایرت را با فرهنگ مردم ایران ایجاد کرده‌اند. همان‌گونه که در معانی واژگان، پارک محوطه‌ای محصور و سبز جهت نگه‌داشتن حیوانات اهلی بوده، ولی باغ یا پردیس جایگاهی مقدس و آسمانی و نمودی از بهشت موعود است.

- **تداخل قلمروها:** در پارک‌ها دیوار و سردر ورودی که به‌عنوان حائل میان فضای داخل و خارج بوده، دیده نمی‌شود. این عامل سبب گردیده که ساختار سلسله‌مراتبی و مرز بین قلمروهای عمومی و خصوصی داخل و خارج پارک از بین رفته و در نتیجه به‌علت تداخل حسی-ادراکی این فضا با فضاهای پرهیاهوی خیابان، آرامش افراد مختل گردد.

- **درگیری حواس:** در پارک‌ها حساسیت طراح در انتقال احساسات مناسب به مخاطب به‌وسیله درگیری همگی حواس به‌سختی شکل می‌گیرد. به‌عنوان نمونه، آب در نقاط کانونی به‌صورت حوضچه‌های بزرگ مستقر شده و تراکم گیاهان در نقاط خاص دیگری و به‌صورت انبوه درختان شکل می‌گیرد.

- **دریافت معانی:** اتصال به حیطة معنا و بصیرت معنایی که ره‌آورد گسست و انفصال از محیط اطراف است، به‌دلیل محصورنبودن پارک‌ها، اتفاق نیفتاده و تابع آن نظام تمرکز حواس نیز شکل نمی‌گیرد؛ به بیان دیگر، دعوت به دریافت معانی محیط از طریق پویایی‌های احساسی که باید پس از تمرکز حواس و رسیدن به خلوت مطلوب اتفاق بیفتد، ایجاد نمی‌گردد.

- **حسن تعلق:** اگر پارک در مکان‌ها و زمان‌های مختلف تاریخ ایران تکرار می‌شد و فرم‌ها و جزئیات مشابهی را به‌نمایش می‌گذاشت، لاجرم واجد یک بسته معنایی-شناختی می‌گشت که خود سبب برقرارکردن پیوند و هویت بخشیدن به مردم با شباهت‌های عمده فرهنگی می‌شد. تداوم معنی‌دار آن نیز سبب ایجاد حس تعلق و متعاقباً وحدت‌بخشی به جامعه بهره‌بردار خود شده، حسن تعلق به‌وجود آمده نیز در حداقل حالت سبب کارآیی مناسب‌تر فضای پارک می‌گردید. ولیکن به‌دلیل وارداتی بودن الگوی پارک، این بومی و اختصاصی شدن نه‌تنها به وقوع نپیوسته، بلکه تنها به‌عنوان محلی برای گذران زمان مورد استفاده بهره‌بردار قرار می‌گیرد. در حقیقت پارک‌ها به این دلیل که در زمره الگوهای کهن ایرانی قرار نمی‌گیرند، امکان حساس‌کردن افراد جامعه و ایجاد حس مشترک برای نگهداری و توجه ویژه به خود را از دست می‌دهند. حسن تعلق به باغ در بین ایرانیان، سبب استفاده از الگو و نام آن حتی در حیاط کوچک خانه‌ها تحت عنوان باغچه شده است.

- **قلمروهای رفتاری:** خانواده‌های ایرانی، غالباً به‌صورت گروهی به‌مدت طولانی و برای صرف یک وعده غذایی از پارک استفاده

می‌کنند. در این صورت ترجیح، استقرار در گوشه‌های آرام با زمینی مسطح، زیر سایه درختی پهن‌برگ، در کنار آب است تا در این صورت خلوت و قلمروی خود را داشته باشند. در پارک‌ها، با وجود تعداد زیاد فضاهای حرکتی (کشیدگی و امتداد) و کمبود فضاهای مکث (گسترده‌گی و گشودگی) قلمروهای موقت این‌چنینی به‌سختی پیدا می‌شود. از طرف دیگر، وجود انبوه درختان در مسیرهای حرکتی و کمبود آن در فضاهای مکث، سبب می‌گردد تا فضاهای خلوتی که حاصل آرامش ناشی از تجمع عناصری همچون آب و درختان سایه‌انداز ایجاد می‌گردد، شکل بگیرد و در نتیجه، قلمروی خصوصی گروه‌ها به‌ندرت تأمین گردد.

عوامل اجتماعی - امنیت

یکی از شاخه‌های مهم روان‌شناسی محیطی در دهه‌های اخیر بررسی الگوهای موقعیتی جرم بوده است. مطالعات بسیاری در رابطه با دلیلی که منجر به تنوع و سرزندگی در فضاهای شهری به‌گونه‌ای عام و پارک‌ها به‌گونه‌ای خاص می‌گردد، انجام شده‌اند. این مطالعات نقاط جرم‌خیز داخل پارک‌ها را مورد شناسایی قرار داده‌اند. دلایل کالبدی که موجب تسهیل انجام جرم در پارک‌ها است، به تفکیک و خلاصه قابل بررسی هستند:

- ورودی و جداریه پارک‌ها: سیاست جذب عده‌ی بیشتری از رهگذران به داخل پارک در اثر دیده شدن، جذابیت‌های بصری فضای پارک و همچنین ورود افراد به پارک از هر نقطه‌ای که حاضر باشند، سبب حذف یا ضعیف شدن جداریه و ورودی‌های مستقل و با هویت تعریف شده از پیرامون این فضا می‌گردد. راهبرد مذکور با وجود اینکه سبب پراکندگی مردم و برقراری تعادل جمعیتی در نقاط مختلف پارک شده، موجب تبدیل پارک‌ها به فضاهایی بدون دفاع می‌گردد. با تحت‌الشعاع قرار گرفتن مکان پارکبان و دوربین‌های حفاظتی، محیط پارک به‌دلیل ایجاد ارتباط سریع و بدون واسطه با شریان‌های ارتباطی اطراف، محل تجمع افراد با فعالیت‌های مجرمانه می‌گردد. این در حالی است که استفاده از مبلمان به‌منظور تعریف محدوده پارک در محل جداریه‌ها، استقرار گروه‌های مذکور را تسهیل می‌کند. ورودی‌های ضعیف از یک‌سو امکان ورود موتورسواران از خیابان به پارک را برقرار کرده و از سوی دیگر به‌دلیل محدود بودن دهانه، مانع عبور اتومبیل پلیس می‌گردد. مسئله دیگر، جهت‌گیری بی‌تفاوتی کانون‌های جمعیتی موجود در فضای پارک، نسبت به ورودی‌ها و از بین رفتن کنترل بصری بر آن‌ها است. در حالی که وجود جداریه‌ها و ورودی‌های تعریف شده با در نظر گرفتن حداقل ارتباطات خارجی، امکان کنترل و نظارت و برنامه‌ریزی فضای پارک را میسر می‌گرداند.

- هندسه پارک: میزان کنترل و نظارت بر محیط، از طریق ارتباط بصری در شبکه‌های ارتباطی با طرح هندسی (نماد نظم و قدرت) بیشتر از شبکه‌هایی با طرح ارگانیک (نماد آزادی و رهایی) است. در طراحی ارگانیک پارک، طراحی مسیر اصلی به‌جای استفاده از دید وسیع بدون مانع و با چشم‌اندازهای باز، دارای مسیرهای فرعی آسیب‌پذیر و غیرقابل دید بوده، تقسیمات خرد، منظرهای بسته و کور کانون‌های ناامنی را در فضای آن ایجاد می‌کنند.

قطعات نامنسجم موجود در پارک‌ها، سبب توزیع نامناسب و نامتعادل جمعیتی و شکل‌گیری قطب‌های ناهمگون خلوت و پرتردد می‌گردد، در نتیجه کنترل یکسان فضاها توسط کاربران پارک نیز محقق نمی‌گردد. این در حالی است که شبکه‌های هندسی، با پخش متعادل کانون‌های جمعیتی در نقاط مختلف، امکان برقراری دید باز به همه مسیرهای اصلی و فرعی را فراهم می‌آورد.

اطراف ساختمان‌های موجود در پارک‌ها نظیر بوفه و رستوران یکی از نقاط آسیب‌پذیر پارک تلقی می‌گردد. تجمع این عملکردها در یک ساختمان و مکان‌یابی آن در نقاط کانونی با امکان دید گسترده به سایر نقاط، از جمله ورودی‌ها، امکان جرم‌خیز بودن این فضاها را از بین می‌برد. بر خلاف باغ‌ها که این ساختمان اصلی را در محور ورودی دارند، الگوی غیرهندسی پارک‌ها این قابلیت را در خود ندارد.

کاربران پارک می‌توانند خود به‌عنوان ناظران پارک قلمداد شوند (Rabani et al., 2011, 123). به‌عنوان مثال، سالمندان غالباً در مراکزی که عنصر آب وجود دارد تجمع می‌کنند. این نقاط به‌صورت کانون‌های پراکنده در پارک قرار گرفته‌اند و لذا سالمندان در نقاط کانونی خاصی مستقر می‌گردند. در صورتی که اگر امکان حضور عنصر آب در سرتاسر پارک میسر باشد، حضور این گروه نیز در تمامی نقاط پارک مقدور شده و خود این گروه نظارت‌کنندگان محیط قلمداد می‌شوند.

- پوشش گیاهی: غالباً در پارک‌ها، درختان به‌صورت انبوه با ساختار بی‌نظم، از گونه درختانی با تاج کوتاه و گسترده مثل نارون و برگ نو با عدم رعایت فاصله مناسب، انتخاب می‌شوند. در این حالت، فشردگی تنه درختان، دید را از بین برده و به‌علت سایه‌اندازی تراکم تاج آن‌ها، نقاط کور و تاریک ایجاد می‌شود. در این‌صورت افق دید در حالت نشستن و قدم زدن، بسته و بدون کنترل بوده، مسیرهای فرعی نیز غیرقابل دید می‌گردد (Rabani et al., 2011, 127).

عوامل اقتصادی - اقلیمی

در اروپا به‌دلیل بارندگی زیاد و آفتاب کم، طراحی پارک و انتخاب گونه‌های گیاهی، به‌منظور تأمین آفتاب کافی و بهره‌برداری حداکثری از نور خورشید انجام می‌شود در صورتی که در ایران، به‌دلیل اقلیم گرم و خشک و بر خورداری از آفتاب زیاد احتیاج میرم به سایه وجود دارد (Poormand and Keshtkar Ghalaee, 2011, 55). این در حالی است که پارک به‌جای سایه آفتاب را به کاربر عرضه می‌نماید.

استفاده از گیاهان غیربومی علاوه بر ایجاد زمینه‌های از دست رفتن گونه‌های بومی به‌دلیل عدم انطباق با اقلیم، آلودگی زیست‌محیطی را موجب می‌گردد. در مقابل می‌توان به نقش درختان سایه‌انداز و همیشه سبز بومی که علاوه بر تعدیل شرایط سخت محیطی، با تراکم کاشت بالا، رطوبت و خنکی هوا را نیز تأمین می‌کنند، اشاره کرد (Shahcheraghi, 2010, 50).

یکی دیگر از مسائل ناشی از عدم توجه به گونه‌های اکولوژیکی مناسب قابل کاشت در پارک‌ها، استفاده از چمن و درختان هرس شده با نیاز بسیار به آب است - برخلاف پوشش گیاهی در قدیم به‌صورت یونجه (استپ، شبدر) با نیاز کم به آب - و این سبب مشکلات

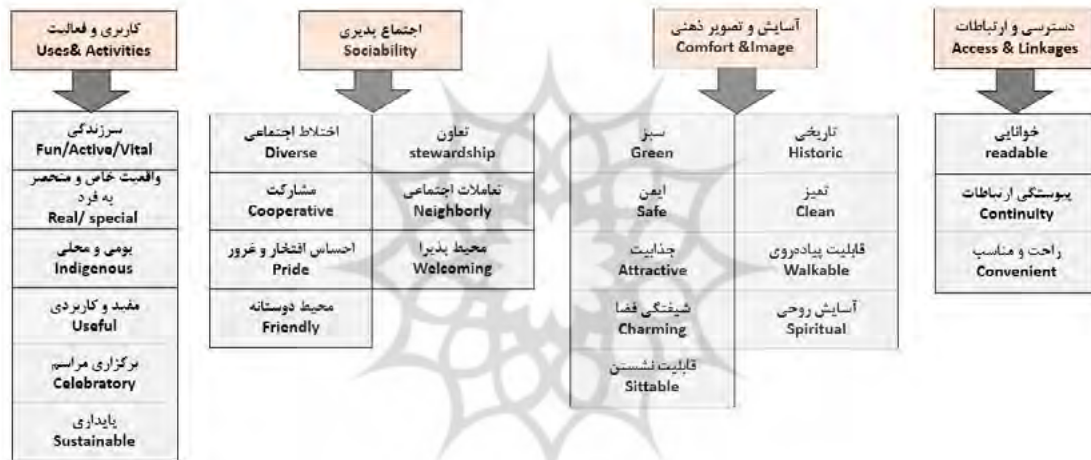
جدی و هزینه‌های بالای نگهداری از چمن در اقلیم خشک و کم‌آب ایران شده است (Daneshdoost, 1990, 136). علاوه بر آن غبار جذب شده توسط چمن آلودگی را تا داخل پارک خواهد کشاند. درختان با تاج گسترده در حاشیه باغ‌ها، موجب جذب آن‌ها در ابتدای باغ شده و از ورودشان به داخل جلوگیری می‌کنند (Leghaee et al., 2011, 111).

در پارک‌ها غالباً عنصر آب به‌صورت نقطه‌ای مکان‌یابی می‌گردد. این نوع استقرار سبب تلطیف هوا، تنها در محیط اطراف خود شده و امکان استفاده از آب به‌صورت محوری و به‌گونه‌ای که کل فضا را دچار تغییر شرایط محیطی نماید، وجود ندارد. همان‌گونه که به‌صورت منطقی و با بررسی عوامل گوناگون مشخص گردید، الگوی کالبدی-فضایی پارک‌های موجود مطلوبیت کافی را جهت استفاده به‌عنوان فضای سبز شهری در ایران ندارد - پاسخ به سؤال اول تحقیق - و باید در آن تغییراتی بنیادین انجام گیرد تا به‌گونه‌ای مناسب به‌عنوان محیطی پاسخگو در شهرها عمل نماید.

موضوع دیگر یافتن الگوی مناسب جهت جایگزینی با الگوی پارک است. از طرفی تزریق فعالیت مناسب در باغ ایرانی سبب معاصر سازی و احیای این الگو می‌گردد. در ادامه تحقیق قابلیت جایگزینی باغ به‌عنوان فضای سبز شهری مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

معیارهای سنجش کیفیت فضاهای عمومی

PPS یکی از نهادهای تحقیقاتی بین‌المللی است که محوریت پژوهش‌های خود را بر فضاهای عمومی شهری متمرکز کرده است. این نهاد با بررسی بیش از هزار فضای عمومی در سراسر جهان، دریافت که موفق‌ترین و کاراترین فضای عمومی دارای چهار کیفیت کلیدی است: این فضاها در دسترس هستند،^{۱۴} افراد در آن‌ها درگیر فعالیت می‌شوند،^{۱۵} راحت بوده و دارای مناظر زیبایی هستند^{۱۶} و در نهایت مکانی معاشرت‌پذیر هستند^{۱۷} (<http://www.pps.org>).

شکل ۲. ابعاد مؤثر در ارتقای کیفی مکان و فضای عمومی. (مأخذ: www.pps.org)

با توجه به موضوع تحقیق که قابلیت جایگزینی الگوی باغ و الگوی پارک را مورد بررسی قرار می‌دهد، برخی از زیرمعیارهای دسترسی که مربوط به ارتباط فضای عمومی با فضای خارجی و کیفیت آن هستند، حذف گردیده است.^{۱۸}

جدول ۱. معیار رتبه‌دهی معیارها و زیرمعیارها (مأخذ: نگارندگان)

رتبه‌دهی	اهمیت یکسان	کمی ارجح	ارجحیت نسبی	ارجحیت تقریباً کامل	کاملاً ارجح	ترجیح بینابین
۱	۳	۵	۷	۹	۸-۶-۴-۲	

استفاده از مدل فرآیند تحلیل سلسله‌مراتبی

همان‌گونه که ذکر شد میزان تطبیق‌پذیری الگوی باغ ایرانی به‌عنوان فضای عمومی شهری با کاربرد تکنیک فرآیند تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP) مورد ارزیابی قرار خواهد گرفت. با توجه به ماهیت بین‌رشته‌ای موضوع مورد بررسی از نظرات تعدادی از استادان و کارشناسان حوزه‌های معماری و شهرسازی استفاده گردید.^{۱۹} این نظر سنجی به‌صورت رتبه‌دهی به معیارها و زیرمعیارها در قالب مقایسه‌های زوجی بر اساس جدول ۱ صورت پذیرفت.

نتایج پرسش‌نامه‌ها به‌وسیله نرم‌افزار Expert Choice^{۲۰} تحلیل شده است و در نهایت قابلیت تطبیق‌پذیری الگوی باغ ایرانی

به‌عنوان فضای عمومی شهری تعیین گردید.

بررسی نتایج - بررسی وزن معیارهای اصلی

بر اساس نظر کارشناسان و نتیجه نهایی مقایسات انجام شده در نرم‌افزار معیار تصویر ذهنی با داشتن وزن ۰,۳۳۰ بیشترین قابلیت تطبیق را در باغ ایرانی داراست. معیار کاربری و فعالیت با وزن نهایی ۰,۲۸۸ در رده بعدی تعمیم ویژگی‌های فضای عمومی به باغ قرار دارد. معیارهای دسترسی و اجتماع‌پذیری به‌ترتیب با داشتن ۰,۲۰۷ و ۰,۱۷۵ دارای کمترین میزان تطبیق‌پذیری هستند. از طرفی ضریب سازگاری ۰,۰۷ بیانگر میزان قابل قبول مقایسات انجام شده است.

شکل ۳. وزن نهایی و نرخ ناسازگاری معیارها (مأخذ: نگارندگان)

در این مرحله، زیرمعیارهای ویژگی‌های اصلی با یکدیگر مقایسه شده و در نهایت از طریق تلفیق وزن معیارهای به‌دست آمده در مرحله قبل و زیرمعیارها، اولویت‌بندی آن‌ها به‌دست خواهد آمد.

- زیرمعیارهای آسایش و تصویر ذهنی

زیرمعیارهای آسایش و تصویر ذهنی شامل ایمنی، آسایش روحی، سبزی، تمیزی، شیفتگی، جذابیت، تاریخی، قابلیت پیاده‌روی، قابلیت نشستن است. با توجه به شکل ۴ زیرمعیار سبزی و تاریخی با داشتن وزن نهایی ۰,۱۷۹ در رتبه نخست و قابلیت نشستن با وزن ۰,۰۲۱ پایین‌ترین میزان تطبیق‌پذیری را در باغ ایرانی داراست. وزن نهایی سایر زیرمعیارها- که در محدوده ۰,۱۷۱-۰,۰۲۷ قرار می‌گیرد- میزان تطبیق‌پذیری هر کدام از آن‌ها را در باغ ایرانی نشان می‌دهد.

شکل ۴. وزن نهایی و نرخ ناسازگاری زیرمعیارهای آسایش و تصویر ذهنی (مأخذ: نگارندگان)

- زیر معیارهای کاربری و فعالیت

زیرمعیارهای این معیار، شامل پایداری، سرزندگی، بومی و محلی، مفید و کاربردی، واقعیت خاص، برگزاری مراسم است. شکل ۵ وزن نهایی این موارد را نشان می‌دهد. زیرمعیار بومی و محلی با وزن نهایی ۰,۳۳۷ بیشترین و زیرمعیار برگزاری مراسم با وزن نهایی ۰,۰۳۰ کمترین میزان تطبیق‌پذیری را به باغ ایرانی دارد. وزن نهایی سایر زیرمعیارها- که در محدوده ۰,۰۵۲-۰,۳۲۱ قرار می‌گیرد- میزان تطبیق‌پذیری آن‌ها را در باغ ایرانی نشان می‌دهد.

شکل ۵. وزن نهایی و نرخ ناسازگاری زیرمعیارهای کاربری و فعالیت (مأخذ: نگارندگان)

- زیرمعیارهای اجتماع‌پذیری

زیرمعیارهای اجتماع‌پذیری شامل محیط دوستانه، محیط پذیرا، تعاملات اجتماعی، احساس غرور و افتخار، مشارکت، تعاون و اختلاط اجتماعی است که زیرمعیار احساس افتخار و غرور از نظر کارشناسان با وزن نهایی ۰,۳۰۰ بالاترین حد تطبیق‌پذیری و زیرمعیار اختلاط اجتماعی با وزن ۰,۰۳۰ پایین‌ترین حد تطبیق‌پذیری کیفیت‌های فضایی را در باغ ایرانی دارا هستند. وزن نهایی سایر زیرمعیارها- که در محدوده ۰,۰۲۷۰ تا ۰,۰۴۲ قرار می‌گیرد- قابلیت تطبیق آن‌ها را در باغ ایرانی بیان می‌کند (شکل ۶).

وزن نهایی و نرخ ناسازگاری زیرمعیارهای اجتماع پذیری
نرخ ناسازگاری: ۰.۱۶

شکل ۶. وزن نهایی و نرخ ناسازگاری زیرمعیارهای اجتماع پذیری (مأخذ: نگارندگان)

– زیرمعیارهای دسترسی و ارتباطات

معیار دسترسی و ارتباطات شامل زیرمعیارهای خوانایی، راحت و مناسب، پیوستگی ارتباطات است که خوانایی با وزن نهایی ۰.۴۴۳، راحت و مناسب با وزن ۰.۳۸۷، و پیوستگی ارتباطات با وزن ۰.۱۶۹، میزان انطباق این ویژگی‌ها را در باغ ایرانی بیان می‌کند.

وزن نهایی و نرخ ناسازگاری زیرمعیارهای دسترسی و ارتباطات
نرخ ناسازگاری: ۰.۰۲

شکل ۷. وزن نهایی و نرخ ناسازگاری زیرمعیارهای دسترسی و ارتباطات (مأخذ: نگارندگان)

تحلیل نتایج حاصل از کاربرد مدل

جهت تعیین اینکه کدام یک از زیرمعیارهای چهار معیار اصلی ویژگی‌های کیفی فضاهای شهری- فارغ از حوزه‌های خود- قابلیت تطبیق بیشتری با الگوی باغ تاریخی دارند، شکل ۸ استخراج گردید. این شکل نشان می‌دهد که وزن نهایی زیرمعیارها در محدوده ۰.۰۵-۰.۰۸۸ قرار دارد. معیارهایی نظیر سبز، تاریخی، تمیز، بومی و محلی، پایداری، ایمن از نظر کارشناسان به‌عنوان ویژگی‌های مسلم باغ ایرانی در دسته‌های بالای این نمودار قرار گرفته‌اند. سایر زیرمعیارها نیز به نسبت قابلیت تطبیق پذیری آن‌ها در رده‌های بعدی قرار گرفته‌اند. همان‌گونه که شکل نشان می‌دهد بالاترین وزن زیرمعیارها متعلق به دسته «آسایش و تصویر ذهنی»- تاریخی، سبز و تمیز- و پایین‌ترین آن متعلق به دسته «اجتماع‌پذیری»- تعاملات اجتماعی و اختلاط اجتماعی- است.

وزن نهایی و نرخ ناسازگاری زیرمعیارها
نرخ ناسازگاری: ۰.۰۶

شکل ۸. وزن نهایی و نرخ ناسازگاری زیرمعیارها (مأخذ: نگارندگان)

مقایسه و بررسی زیرمعیارها نسبت به خط میانگین، شکل ۸ نشان می‌دهد از ۲۵ زیرمعیار بررسی شده در تحقیق، ۱۵ زیرمعیار بالاتر (۶۰٪) و ۱۰ زیرمعیار پایین‌تر از خط میانگین هستند که از این بین ۷۷٪ زیرمعیارهای بخش آسایش و تصویر ذهنی ۶۷٪ دسترسی و ارتباطات و ۵۰٪ کاربری و فعالیت و ۴۳٪ اجتماع‌پذیری بالاتر از خط میانگین قرار گرفته‌اند.

با توجه به اینکه این اعداد نشان‌دهنده قابلیت تطبیق‌پذیری باغ ایرانی به‌عنوان فضای عمومی شهری است، هرچه مقدار عددی ستون اول در جدول شماره ۲ بیشتر باشد، این قابلیت بالاتر است. لذا زیرمعیارهای مربوط به معیار آسایش و تصویر ذهنی بیشترین قابلیت تطبیق را در باغ ایرانی دارند. به بیان دیگر در صورتی که از الگوی باغ ایرانی در طراحی فضای سبز شهری استفاده گردد، کیفیت‌های گروه آسایش و تصویر ذهنی نیز در فضای باغ تأمین می‌گردد. به همین‌گونه می‌توان گفت باغ ایرانی پتانسیل بالایی جهت تأمین ویژگی‌های کیفی مربوط به معیار دسترسی و ارتباطات را در خود دارا است. در الگوی باغ ایرانی معیار کاربری و فعالیت در سطح قابل قبولی ظرفیت کاربست دارد. ولیکن در گروه مربوط به فاکتورهای تأمین‌کننده اجتماع‌پذیری فضا الگوی باغ ایرانی قابلیت تطبیق‌پذیری بالایی ندارد. به بیان دیگر در صورتی که از الگوی باغ ایرانی در طراحی فضاهای باز شهری و به‌عنوان جایگزین

الگوی پارک استفاده گردد، این الگو قابلیت بالایی جهت تأمین اجتماع‌پذیری فضا را در خود ندارد. با نگاهی کلی به زیرمعیارهای قرار گرفته در رده‌های پایین شکل ۸ می‌توان دریافت که اکثر آن‌ها از جمله ویژگی‌هایی هستند که به‌نوعی با اجتماع‌پذیری باغ در ارتباط هستند، چراکه صرف‌نظر از زیرمعیارهای قرار گرفته در بخش اجتماع‌پذیری- تعاملات اجتماعی، اختلاط اجتماعی- زیرمعیارهایی نظیر برگزاری مراسم، قابلیت نشستن از جمله ویژگی‌هایی هستند که فراهم شدن آن‌ها در فضای شهری می‌تواند به میزان بسیار زیادی تأمین‌کننده اجتماع‌پذیری فضای باغ باشند. سایر زیرمعیارهای اجتماع‌پذیری که در رده‌های بالاتر نمودار قرار گرفته‌اند- غرور، تعاون، مشارکت- به‌سبب ارتباط تنگاتنگی که با زیرمعیارهای بخش آسایش و تصویر ذهنی داشته‌اند، حد بالایی از انطباق‌پذیری را در باغ ایرانی دارا هستند. چرا که تحقق آن‌ها با حس تعلق در فضا- عاملی که به‌خوبی در باغ ایرانی تأمین شده است- ارتباط می‌یابد.

معیار اصلی	درصد زیرمعیارهای بالاتر از خط میانگین	درصد زیرمعیارهای پایین‌تر از خط میانگین
آسایش و تصویر ذهنی	٪۷۷	٪۲۳
دسترسی و ارتباطات	٪۶۷	٪۳۳
کاربری و فعالیت	٪۵۰	٪۵۰
اجتماع‌پذیری	٪۴۳	٪۵۷

جدول ۲. درصد زیرمعیارهای معیارهای اصلی نسبت به میانگین (مأخذ: نگارندگان)

ارائه راهکارهایی جهت ارتقای فضاهای جمعی باغ ایرانی

چگونگی اصلاح ساختارهایی در الگوی باغ ایرانی به‌منظور تأمین کیفیت اجتماع‌پذیری در آن، مشروط بر اینکه ساختار اصلی باغ دستخوش تغییرات اساسی نگردد، خود موضوع تحقیق دیگر و یا به‌عنوان مسئله‌ای در طراحی مطرح است. دستیابی به این هدف با پیروی از اصولی که رعایت آن‌ها اجتماع‌پذیری در باغ را افزایش می‌دهد، محقق می‌گردد. در نگاه کلی راهکارهایی به‌شرح ذیل به‌نظر می‌آید:

- تجهیز فضا برای استفاده گروه‌های مختلف سنی و جنسی (ایجاد فضاهای مختص کودکان، سالمندان و...).
  - ایجاد ارتباط بین کاربران از طریق طراحی فضاهای سایه‌دار و مبلمان مناسب به تعداد کافی جهت نشستن، استراحت و دقت در طراحی ارتباط فضاهای مذکور.
  - طراحی مکان‌هایی برای برگزاری برنامه‌های فرهنگی و هنری و آیین‌های ملی- مذهبی.
  - تعریف فضاهای مکتب و توقف در تقاطع محورهای باغ و یا مکان‌هایی با قابلیت سکون.
  - استقرار گروه‌های خدماتی و عملکردی در نقاط مکتب یا محورهای فرعی و راسته‌های موازی چهارباغ اصلی.
  - شفاف کردن جداره‌ها به‌منظور مشاهده کنترل شده فضا و فعالیت‌های باغ از بیرون.
  - طراحی دسترسی‌های دارای ارتباط مناسب با شریان‌های اصلی با امکان دعوت‌کنندگی بالا.
  - تأمین قلمرو مناسب جهت اتراق گروه‌های دوستانه و خانوادگی.
  - امکان استفاده آسان معلولین و ناتوانان جسمی و حرکتی از فضا از طریق ایجاد تمهیدات کالبدی و بصری.
- این راهکارها با هدف اینکه نشان داد می‌توان تنها نقطه ضعف الگوی باغ ایرانی را آنگاه که بخواهد به‌عنوان فضای شهری مورد استفاده قرار گیرد را برطرف کرد، بیان شده‌اند.
- باغ ایرانی که بر اساس نتایج تحقیق به‌صورت بالقوه از معیارهای تأمین‌کننده کیفیت در فضاهای شهری برخوردار است، پس از ایجاد عوامل مولد اجتماع‌پذیری علاوه بر اینکه جایگزین مناسبی برای پارک‌ها می‌شود، تبدیل به فضایی با کیفیت‌های محیطی بالا در شهر می‌گردد.

نتیجه‌گیری

با توجه به توسعه شهرها، پارک‌ها به‌عنوان یکی از انواع فضاهای سبز عمومی مکان‌هایی برای گردش و تفریح، خلوت کردن و برقراری ارتباط با سایرین مطرح شدند. طراحی مناسب این فضاها در ایجاد بستر مساعد برای افزایش رفتارهای مثبت از قبیل تعاملات اجتماعی و محدودیت رفتارهای ناهنجار مؤثر خواهد بود. استفاده از الگوهای بومی، توان ایجاد هویت ملی و پایداری اجتماعی را نیز داراست.

الگوی باغ‌های تاریخی به‌عنوان یکی از نموده‌های اساسی شناخته شده ارتباط انسان با طبیعت در جهان، به‌دلیل از دست دادن فعالیت خود- مانند بسیاری دیگر از گونه‌های معماری تاریخی ایران- به دست فراموشی سپرده شده است. با وجود اینکه موضوع چگونگی بهینه‌کردن فضاهای سبز در شهرها همواره دغدغه طراحی بوده است، استقبالی نسبت به استفاده از این الگو در جامعه وجود ندارد. این تحقیق به روشی نظام‌مند قابلیت باغ ایرانی را به‌عنوان جایگزین پارک‌ها مورد مطالعه قرار داد. نتیجه اینکه به‌جز مسائل مربوط به حوزه اجتماع‌پذیری فضا سایر مشخصات فضاهای عمومی درجه تطبیق‌پذیری بالایی در باغ ایرانی دارند. در این حوزه نیز با اصلاح ساختارهایی در الگوی باغ- مشروط بر عدم تغییر ساختارهای ماهوی الگوی آن- می‌توان به فضاهای اجتماع‌پذیر

دست یافت. با توجه به عدم برخورداری الگوی پارک‌های غربی از مطلوبیت کافی در ایران، این روش ضمن حفظ کالبد تاریخی باغ به‌عنوان بخشی از هویت ملی به ایجاد فضاهای سبز شهری با کیفیت بالاتر منجر خواهد گردید.

پی‌نوشت‌ها

1. Revitalization

2. Analytical Hierarchy Process

۳. این روش توسط توماس ال ساعتی در دهه ۱۹۷۰ ابداع گردید.

4. Criteria

5. Alternatives

۶. سادگی، انعطاف‌پذیری، امکان سازمان‌دهی سلسله‌مراتبی عناصر یک سیستم، امکان استفاده از معیارهای کمی و کیفی، قابلیت کنترل کردن سازگاری منطقی قضاوت‌های استفاده شده در تعیین اولویت‌ها، امکان رتبه‌بندی نهایی گزینه‌ها و امکان به‌کارگیری نظرات گروهی (قضاوت گروهی) از مزایا و ویژگی‌های این روش هستند (Ghodsipoor, 2002).

7. Sub-criteria

8. Inconsistency Ratio

۹. برای مطالعه بیشتر در مورد چگونگی محاسبه و جزئیات روش نک. زبردست، اسفندیار (۱۳۸۰) «کاربرد فرآیند سلسله‌مراتبی در فرآیند برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای»، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۱۰، صص ۱۳-۲۱.

10. Public Space

11. Urban Space

۱۲. سرانه فضای سبز استاندارد (بر اساس سه شاخص دامنه دمایی، کیفیت محیط و تراکم جمعیت) در ایران ۲۰ مترمربع است (Rabani et al., 2011, 129).

13. Project of Public Space

14. Access and Linkage

15. Activity and Uses

16. Comfort and Image

17. Sociability

۱۸. این معیارها عبارت‌اند از:

۱۹. مجاورت (Proximity)، ارتباطات (Connected)، امکان قدم‌زدن (Walkable)، دست‌یابی (accessible).

۲۰. AHP گروهی.

۲۱. در نرم‌افزار Expert Choice که به‌وسیله توماس ال ساعتی و ارنست فورمن برای حل مسائل مربوط به AHP (فرآیند تحلیل سلسله‌مراتبی) نوشته شده است، سه نوع مقایسه ذکر شده است: ۱) اهمیت (Importance) که برای مقایسه معیارها (در رابطه با هدف) به کار می‌رود. ۲) ارجحیت (Preference) در مقایسه گزینه‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرد. ۳) درست‌نمایی (Likelihood) برای مقایسه احتمال خروجی‌ها کاربرد دارد که در این تحقیق از مقایسه اهمیت استفاده شده است.

فهرست منابع

- Abulghasemi, Latif (1995) "Persian Garden norms in the mirror of history", *Proceedings of the First Congress of Architecture and Urban planning of Iran*, Tehran, 288.
- Ahmadi, Shekufe (2013) "Shushtar Historical Hydraulic system", *Roshd*, (2) 36-37.
- Ardalan, Nader and Bakhtiar, Lale (2000) *Sense of Unity*, Translated by Hamid Shahrokh, Isfahan, Publication of Khak.
- Asgharpour, Mohamad Jawad (1998) *Multiple Criteria Decision Marking*, Publication of Tehran University, Tehran.
- Bemanian, MohammadReza; Taghvaei, AliAkbar and Shrif Shahidi, Mohammad (2009) "An Investigation of Environmental and Cultural Principles of Persian Garden Elements (before and after Islam)", *Journal of environmental science and technology*, (10) 106-111.
- Dadabe, Ariasp (2004) "Schools of Landscape gardening", *Muze ha*, (41) 32.
- Daneshdoost, Yaghub (1990) *Tabas was a city (Tabas Gardens)*, Iran Cultural Heritage and Tourism Organization, Tehran.
- Dehkhoda, AliAkbar (1994) *Dehkhoda Dictionary*, Publication of Tehran University, Tehran.
- Ghodsipoor, Hasan (2002) *Analytic Hierarchy Process (AHP)*, Tehran, Publication of Amir Kabir University, 5.

- Habibi, Mohsen and Maghsoudi, Tehran (2011) *Urban Renovation*, Publication of Tehran University, Tehran.
- Hajer, Maarten And Reijndorp, Arnold (2001) *In Search of New Public Domain*, Rotterdam, Nai Publishers.
- Leghaee, HasanAli; Hasibi, Alireza and FallahFaric, Seyede Shila (2011) "Principles and Techniques for Restoration and Reclamation of Urban parks with Emphasis on Improvement of Ecological and Social Quality Case Study: the first Tehran's public park", *Journal of sciences and techniques in natural resources*, (6) 111.
- Lynch, Kevin (1972) *the Openness of Open Space/Art of Environment*, Aidan Ellis.
- Management and Planning Organization of Iran (2001) *Design Regulation of urban green space Deputy of technical affairs*, Office of technical affairs and developing Standards, Tehran.
- Mirfendereski, MohammadAmin (2001) "Garden as an forego to the city, Proceedings of the First congress of the history of Iran's architecture and urban planning", Publication of Iran Cultural Heritage and Tourism Organization.
- Oxford Advanced learner,s Dictionary of Current English (2000), A.S Hornby.
- Poormand, Hasanali and Keshtkar Ghalae, AhmadReza (2011) "The Analysis of Essence Causes in Persian Garden," *Honar-Ha-Ye-Ziba*, (47) 55-62.
- Rabani, Rasul; Nazari, Javad, and Mokhtari, Marzieh (2011) "Sociological Explanation of Parks Function (Case Study of Isfahan City)," *Urban and regional studies and research*, (10) 123-127.
- Saeednia, Ahmad (2004) *Design of urban spaces and Urban furniture*, Iran Municipalities & Rural Management Organization Publication, Tehran.
- Shahcheraghi, Azadeh (2010) *Paradigms of Paradise*, Publication of Jadad-e Daneshgahi, Tehran.
- Zebardast, Esfandiar (2001) "Application of Analytic Hierarchy Process in Regional and Urban Planning", *Honar-Ha-Ye-Ziba*, (10) 19-20.
- <http://www.PPS.org>.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی